
ALERT EDUKACYJNY

8

gap.

open
eyes
economy
summit

prof. dr hab. Przemysław Czapliński
Krystyna Dynowska-Chmielewska
prof. IFiS dr hab. Michał Federowicz
prof. dr hab. Anna Giza-Poleszczuk
Oktawia Gorzeńska
prof. dr hab. Anna Karwińska
Paweł Kudzia
prof. dr hab. Robert Traba
Jerzy Wiśniewski
dr Marcin Zwierzdzyński

Uczeń-obywatel to partner dla nauczycieli, a jako dorosły – dla wspólnoty społecznej

Czas pandemii wytrącił z rutynowego myślenia o systemie edukacji. Bardziej wyraziste stały się problemy, z którymi oświata boryka się od dawna. Jednym z nich jest to, iż nie przystają do siebie edukacja obywatelska i kształcenie przedmiotowe. Edukacja obywatelska bywa traktowana powierzchownie i bez należytej uwagi.

Przedszkole, szkoła czy uczelnia zawsze, bez względu na to, czy robią to świadomie, czy z przypadku, wychowują podopiecznych w każdej sytuacji, w której dzieci i młodzież stykają się z edukacją. Najmłodszy i młodzież obserwują, co dzieje się wokół nich, jak zachowują się dorośli i wyciągają z tego wnioski. Wychowawcy, nauczyciele i akademicy, tak jak rodzice, działaniami i zaniechaniami kształtują postawy swoich podopiecznych. Warto pamiętać, że jeśli istnieje rozbieżność pomiędzy opiniami, które wypowiadamy, a naszymi (dorosłych) postawami, to dzieci i młodzież tę różnicę zapamiętają. Dlatego tak ważne jest, by rozwijać w dzieciach i w młodzieży postawy obywatelskie, by nie zaniedbać edukacji na temat praw i obowiązków każdego człowieka.

Jest to trudne w sytuacji piętrzących się problemów systemu edukacji, na które zwróciliśmy uwagę w poprzednich Alertach Edukacyjnych: przestarzały system kształcenia nauczycieli, niesprawny sposób

finansowania oświaty¹. Część nauczycieli jest frustrowana wielością obowiązków, które muszą wypełniać, przy niskim – w ich poczuciu – prestiżu zawodu. Zeszłoroczny strajk w oświacie pogłębił to doznanie i dodatkowo zwiększył napięcia wewnątrz szkolnej kadry. Ten protest oraz sposób, w jaki potraktowano nauczycieli, był doświadczeniem kształtującym postawy nie tylko kadry pedagogicznej, ale też uczniów. Choćby ten przykład, ale także nieprzygotowany, gwałtowny sposób wprowadzenia zdalnego nauczyciela, pokazują jak szkole niełatwo sprostać wyzwaniom, które niesie rzeczywistość – zmienna, skomplikowana, nieoczywista.

Trudno także przygotować uczniów do życia społeczno-gospodarczego, w którym liczy się dużo więcej niż odtwarzanie wiedzy. Wiele raportów, jak choćby „Future of Jobs2018”² Światowego Forum Ekonomicznego czy „Istota uczenia się”³ OECD pokazuje, że szkoła powinna uwrażliwić się na kształtowanie kompetencji i modelowanie u młodych ludzi postaw niezbędnych do sprawnego funkcjonowania w świecie.

Potrzebujemy zmiany myślenia o edukacji i roli szkoły. **Powinniśmy tworzyć model szkoły, w której kształtowanie kompetencji społecznych i obywatelskich jest wpisane w jej codzienną pracę.**

W edukacji obywatelskiej ważne jest zdobycie kompetencji świadomego, zaangażowanego, postępującego zgodnie z systemem wartości społecznych obywatela. Ale ważny jest też szerszy niż narodowy kontekst: europejski i światowy – „transnarodowy”. Wskutek działania jednego z najważniejszych obecnych mega trendów – rozwoju nowych technologii

¹ Konieczności zmiany sposobu kształcenia nauczycieli, wprowadzenia projektowego sposobu nauczania, podniesienia wysokości subwencji oświatowej poświęcone były poprzednie Alerty Edukacyjne <https://oees.pl/dobrzewiedziec/>

² <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017>

³ https://www.oecd-ilibrary.org/education/istota-uczenia-sie-wykorzystanie-wynikow-badan-w-praktyce_9789264201606-pl

informacyjnych – powstał dodatkowy, cyfrowy wymiar obywatelstwa⁴.

Efektom wychowania obywatelskiego powinny być umiejętności, które pozwolą dzieciom i młodzieży znaleźć się w świecie dorosłych ludzi:

- zdolność do dialogu, akceptacja dla wielokulturowości i różnorodności świata,
- umiejętność zachowania równowagi między przywiązaniem do ważnych wartości własnej kultury, a możliwością akceptacji wartości innej kultury,
- postawa prospołeczna,
- postawa przedsiębiorczości.

Współczesny świadomy obywatel, rozumiejący znaczenie inności i różnorodności, wrażliwy, zainteresowany sprawami świata wokół niego, jest aktywnym partnerem władz samorządowych, administracji publicznej, organizacji i instytucji tworzących wspólnotę społeczną. Odpowiedzialność za pokazanie tych wszystkich wartości spoczywa na systemie edukacji.

Zastosowanie odpowiednich metod dydaktycznych umożliwia przekazanie dzieciom złożonych treści na temat funkcjonowania człowieka w świecie społecznym, reguł życia zbiorowego, problemów gospodarczych. W ten sposób wzmacnia się kapitał społeczny dzieci i młodzieży. Dodatkowo działania projektowe przygotowują uczniów do efektywnego współdziałania z innymi.

⁴ W języku angielskim używa się pojęcia „netizen”, uzupełniającego tradycyjne pojęcie „citizen”.

Edukacja obywatelska to przede wszystkim rozwijanie postaw

Tradycyjny model edukacji, w którym nauczyciel przekazuje treści, a uczeń potem musi je powtórzyć, w niewielkim stopniu kształtuje postawy. Nie da się ich oceniać przy pomocy testów i klasówek, bo ujawniają się w działaniu, w rzeczywistych sytuacjach. W kształtowaniu postaw dzieci i młodzieży ważną rolę odgrywa tzw. ukryty program (hidden curriculum) – sposób organizacji pracy, procedury, rytuały. Często przywoływanym przykładem jest dzwonek szkolny wyznaczający arbitralnie czas lekcji w zupełnym oderwaniu od tego, co się aktualnie dzieje w klasie. Dzisiejsze szkoły radzą sobie z dzwonekami (przynajmniej niektóre), ale nadal funkcjonują w sztywnym schemacie organizacyjnym, gdzie uczniowie mają niewielki wpływ na planowanie i organizację pracy. Jak nie mają wpływu, to dlaczego mieliby się angażować. Tak nie musi być. Wydaje się nie do pomyślenia, żeby uczniowie mieli istotny wpływ na podstawę programową. A tymczasem w Irlandii Krajowa Rada ds. Programu i Oceniania (National Council for Curriculum and Assessment) z zasady obowiązkowo konsultuje wszelkie zmiany programów nauczania z uczniami szkół średnich. Organizowane są w tym celu spotkania i dyskusje w szkołach, rodzaj grup fokusowych. Plan spotkań i wyniki konsultacji są podawane do publicznej wiadomości i uwzględniane w pracach nad dokumentami programowymi.

Zapisy programowe w Polsce i w UE

Edukacja obywatelska nie zajmuje znaczącego miejsca wśród głównych zadań szkoły oraz w zapisach o najważniejszych umiejętnościach (kompetencjach) zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego. W części ogólnej podstawy, wspólnej dla

wszystkich przedmiotów, w szkole podstawowej zapisano „pracę w zespole i społeczną aktywność”. W liceum i technikum przywołano „umiejętność pracy w grupie i podejmowania działań indywidualnych”. „Aktywne uczestnictwo we wspólnocie” jest wpisane wyłącznie w kontekst świadomości i ekspresji kulturalnej, bo dotyczy umiejętności czytania różnych tekstów kultury. W szkołach branżowych I i II stopnia wspólnym obszarem dla kształcenia ogólnego ma być „umiejętność pracy zespołowej” oraz „aktywne uczestnictwo w życiu społeczeństwa” także jako efekt rozwijania kompetencji w zakresie czytania różnych tekstów kultury. Te przykłady dobitnie świadczą o tym, że podstawa programowa nie kreśli spójnej koncepcji rozwijania kompetencji obywatelskich. Umiejętności z tego zakresu traktuje wąsko, sprowadzając je do współpracy i współdziałania, co jest ważne, ale niewystarczające.

Inaczej ujmują to dokumenty Wspólnotowe. W „Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie” kompetencje społeczne i obywatelskie są wymienione jako jedne z ośmiu najważniejszych kompetencji. Są one opisane jako: „kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym (...) a także rozwiązywania konfliktów w razie potrzeby. Kompetencje obywatelskie przygotowują osoby do pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczucie się do aktywnego i demokratycznego uczestnictwa”⁵.

Z kolei wersja „Zaleceń Rady Europejskiej” z dnia 22 maja 2018 r.⁶ w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie aktualizuje kompetencje

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962>

⁶ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

kluczowe, wyróżniając zarówno umiejętności podstawowe, jak i przekrojowe. Do umiejętności podstawowych należy tworzenie i prawidłowe rozumienie informacji pisemnej, rozwijanie i wykorzystywanie myślenia matematycznego, posługiwanie się językiem obcym oraz umiejętności w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii. Z kolei do umiejętności o charakterze ogólnym – przekrojowym zaliczamy umiejętności informatyczne, obywatelskie i związane z przedsiębiorczością.

Umiejętności obywatelskie opisane zostały w dokumencie jako zdolność działania odpowiedzialnych obywateli oraz pełne uczestnictwo w życiu obywatelskim i społecznym, w oparciu o rozumienie pojęć i struktur społecznych, gospodarczych, prawnych i politycznych, a także wydarzeń globalnych i zrównoważonego rozwoju.

Rekomendujemy:

1. Wzmocnienie roli kompetencji obywatelskich w podstawach programowych kształcenia ogólnego; poszerzenie zakresu umiejętności, składających się na te kompetencje; zapewnienie rozwoju kompetencji obywatelskich na kolejnych etapach edukacyjnych.
2. Weryfikację zapisów szkolnych programów wychowawczo-profilaktycznych; wsparcie nauczycieli w projektowaniu i realizacji zadań służących rozwijaniu szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej uczniów.
3. Upodmiotowienie, czyli zadbanie o dobre samopoczucie, budowanie relacji, stworzenie bezpiecznej przestrzeni do doświadczania i rozwoju wszystkich członków szkolnej społeczności.
4. Kształtowanie kompetencji, modelowanie postaw.

5. Pracę nad świadomym kierowaniem procesu uczenia się, zdobywaniem wiadomości i doświadczeń, doskonaleniem umiejętności, poszerzaniem horyzontów oraz uwzględnianiem potrzeb społecznych, środowiskowych i działaniem na rzecz ich spełniania.
6. Współpracę w społecznościach szkolnych i akademickich oraz szkół i uczelni z różnymi instytucjami.
7. Praktykowanie uważności rozumianej jako wrażliwość na potrzeby swoje i innych, pozwalającej na tworzenie projektów służących podnoszeniu jakości pracy/edukacji/życia.
8. Stworzenie przestrzeni do rozwijania przywództwa – uczniów, nauczycieli, kadry zarządzającej.

Przerwa w chodzeniu do szkoły sama w sobie jest czymś zupełnie bezprecedensowym. W dodatku, przed nami pozostaje cały czas niepewność, jaka będzie dalsza dynamika epidemii, teraz i na jesieni. Szkoła musi zrobić z tej sytuacji użytek dla kształtowania postaw i gotowości do działania na rzecz innych. Niezależnie od tego, co zapisano w podstawach programowych, to jest najważniejszy cel do osiągnięcia. Fałszywy wybór: uczyć czy wychowywać musi być wreszcie odrzucony. Jedno wzmacnia drugie, nic tak nie zostaje w pamięci jak własne doświadczenia. Szkoła ma stymulować do nabywania takich doświadczeń.

Są też wymiary szersze: społeczny i polityczny. Nietypowa dynamika wyborów prezydenckich jest z pewnością odnotowywana w świadomości młodych ludzi. Każdy ma prawo patrzeć na nią po swojemu: uczniowie, nauczyciele i oczywiście rodzice. Z całą tą różnorodnością powinno także mówić się o tym w szkole, otwarcie przedstawiając różne aspekty dynamiki

wyborczej. To może być jedno z takich doświadczeń, które kształtują postawy obywatelskie. Szkoła powinna się angażować we wszelkie sprawy ważne dla społeczeństwa. Powinna mieć do tego i prawo, i gwarancję niezawisłości własnego, autonomicznego sposobu traktowania tego rodzaju zagadnień.

Alert Edukacyjny to inicjatywa think tanku Open Eyes Economy oraz Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Wszystkie alerty eksperckie dostępne są na:

www.oees.pl/dobrzewiedziec